

MIP-wijken 10, 11, 13, 16; wijkbeschrijvingen:

MIP-wijk 10: Westelijke tuinsteden.

MIP-wijk 11: Buitenveldert.

MIP-wijk 13: Bijlmermeer.

MIP-wijk 16: Westelijk havengebied.

Inleiding.

De MIP-wijken 10,11,13 en 16 zijn MIP-wijken die binnen de huidige gemeentegrenzen van Amsterdam liggen en die binnen de afzonderlijke grenzen weinig of geen MIP-objecten bevatten. Hiervoor zijn verschillende oorzaken aan te wijzen. De Bijlmer is bijvoorbeeld in 1964 door de gemeente Amsterdam geannexeerd, waarbij vrijwel alle prestedelijke elementen zijn verdwenen. De westelijke tuinsteden en Buitenveldert zijn in het kader van het AUP al voorbereid in 1934. Door WO II en als gevolg van de economische recessie daarna zijn de wijken in gewijzigde vorm gebouwd in de periode 1940-60.

Het westelijk havengebied is geheel als industriegebied aangewezen. Op een gemaal en enkele woonhuizen in Sloterdijk na, zijn er geen waardevolle (MIP)fabrieksgebouwen/objecten bewaard gebleven.

Voor alle genoemde lokaties is het veldwerk gericht op het vinden van restbebouwing in de nieuwe woonwijken en industriegebieden.

De lokaties.

MIP-wijk 10, Westelijke tuinsteden.

De westelijke tuinsteden zijn Geuzenveld, Slotermeer, Osdorp, Slotervaart en Overtoomse veld. Centraal ligt de Sloterplas, waaromheen de tuinsteden zijn gesitueerd. Het gebied wordt begrensd door landelijk West (MIP-wijk 14), Nieuw-West (MIP-wijk 7) en het westelijk havengebied (MIP-wijk 16).

MIP-wijk 11, Buitenveldert.

Buitenveldert ligt onder Nieuw-Zuid en wordt hiervan afgescheiden door de ringweg en de zuidelijke wandelweg. Het gebied wordt in het zuiden begrensd door het stedelijk gebied Amstelveen (Kalfjeslaan), in het westen door het Amsterdamse bos en in het oosten door de Amsteldijk, Amstelpark.

MIP-wijk 13, Bijlmermeer.

De Bijlmermeer ligt als een enclave gescheiden van Amsterdam door de gemeenten Diemen en Duivendrecht. Aan de westzijde is het gebied begrensd door de A2, aan de oostzijde door het Amsterdam-Rijnkanaal/gemeente Weesp. Langs de zuidzijde is de grens de Broekzijdsche polder. De gemeentegrens van Amsterdam is in 1988 verlegd tot strak om de Bijlmer-bebouwing (oorspronkelijk traject langs de Gijn).

MIP-wijk 16, Westelijk havengebied.

Het westelijk havengebied bestaat uit een landwaarts gerichte strook, namelijk de industriegebieden Sloterdijk I, II en III. Sloterdijk I is vanwege het karakter van de bebouwing opgenomen in het inventarisatiegebied Oud-West.

Aan het Noordzeekanaal liggen de 'Hemhavens' en de 'Havens-west'. Het havengebied wordt aan de zuidzijde begrensd door de Haarlemmerweg, aan de noordzijde door het Noordzeekanaal, aan de westzijde door de gemeente Haarlemmerliede (zijkanaal E) en aan de stadzijde door de A10.

Het Monumenten Inventarisatie Projekt: de verschillende wijken.

Westelijke tuinsteden.

Het Algemeen Uitbreidings Plan werd als eerste fase uitgevoerd in dit stadsdeel. Alle prestedelijke elementen - de gehele infrastructuur en alle bebouwing - moesten hiervoor wijken.

Buitenveldert.

De planontwikkeling voor Buitenveldert vond plaats in de periode 1955-60. De eerste paal werd geslagen in 1958.

De kaart van 1952 toont de prestedelijke situatie met een oost-west gerichte verkaveling van de Binnendijkse Buitenveldertse polder.

Haaks op de polderverkaveling kreeg de Boerenwetering komend vanuit de stad een vervolg in zuidelijke richting. Everwijdig aan de verkavelingsrichting liep de Buitenveldertse wandelweg. In het noordelijke gedeelte en ten zuiden van de B.-wandelweg waren volkstuin-complexen aangelegd. Langs de randen /zijde Amstelveenseweg, Kalfjeslaan en Amsteldijk lagen enkele boerderijen, arbeiderswoningen en buitenhuizen, waarvan er enkele bewaard zijn gebleven. Het buiten 'Amstelrust', gesitueerd in een romantische setting langs de Amsteldijk herinnert aan het rijke buitenleven in de nabijheid van Amsterdam.

De gehele prestedelijke structuur is verdwenen.

De grenzen van het gebied zijn echter gespaard gebleven: het zijn de Amsteldijk, de Kalfjeslaan en de Amstelveenseweg. Hier staat voor een groot deel de prestedelijke bebouwing. De bebouwing langs de Amstelveenseweg en de Kalfjeslaan geeft als 'wand' een beeld van de architectuur uit de periode 1850-1940 (en later). De eenheid ligt in de maat en schaal van de bebouwing, die individueel of in korte rijtjes te karakteriseren is als eenvoudig.

Bijlmermeer.

Het stedelijk gebied Bijlmermeer is gelegen in verschillende polders: de Gein - en Gaasperpolder, de Bijlmermeerpolder, de Oost-Bijlmerpolder, de Venzerpolder en een gedeelte van de Holendrecht - en Bullewijkerpolder. De prestedelijke structuur van de polders onderling was verschillend en onregelmatig. De Bijlmerpolder kende hoofdzakelijk een noord-zuid georiënteerde verkaveling, terwijl ten westen van de 'Rijnspoorweg' de verkaveling haaks stond op genoemde weg. Langs de wegen en sloten (onder andere de Bijlmersloot) lagen de boerderijen, op de prestedelijke kaarten met naam aangegeven.

De Weespertrekvaart vormt aan de oostzijde de prestedelijke begrenzing, de Gein voor een gedeelte de zuidelijke begrenzing.

Aan deze wateren - grenzen - liggen de prestedelijke boerderijen en arbeiderswoningen. Hieraan kan worden toegevoegd de bebouwing van Driemond, die tot de gemeente Amsterdam behoort. Een groot gedeelte van de bebouwing langs de grensgebieden en in Driemond dateert uit de periode 1850-1940. Een klein deel hiervan, gelegen langs de Provincialeweg is van belang vanwege de situering in het landschapsbeeld en vanwege de architectuurhistorische waarde.

Westelijk havengebied.

Het westelijk havengebied beslaat het gebied van de 'Grote IJ polder' en de 'Amsterdammerpolder'. De verkaveling van beide polders stond haaks op het Noordzeekanaal. Parallel aan het Noordzeekanaal liepen in de IJ-polder: de Noorder-, Midden- en Zuidertocht, in de Amsterdamse polder: de Zaantocht, de Hemweg en de Amsterdamsche tocht (kaart van 1892). De spoorlijn naar Amsterdam/via Hembrug volgde dezelfde verkavelingsrichting als genoemde wegen.

Het westelijk havengebied is zoals eerder aangegeven aangewezen als industriegebied: Sloterdijk II en III. Deze industriegebieden zijn nog steeds in ontwikkeling en een inventarisatie ter plaatse heeft geen objecten uit de periode 1850-1940 opgeleverd. Dit komt door de constante vernieuwing en aanpassing van de bedrijfsgebouwen.

Bijlage

Stedebouwkundige ontwikkelingen: het Algemeen Uitbreidings Plan.

Voor de ontwikkeling van de verschillende stedebouwkundige plannen van de MIP-wijken 10, 11 en 13 werd uitgegaan van een gewisse prestedelijke situatie. De aanleg van de stedebouwkundige structuur werd uitgezet op de opgehoogde polders. Dit bood geheel nieuwe ontwikkelingen voor de stedebouw. Een belangrijk uitgangspunt was het ontwikkelen van een infrastructuur, die voldeed aan de richtlijnen, zoals deze waren opgesteld tijdens de internationale stedebouwkundige congressen. (CIAM-congressen). De nieuwe stedebouwkundige ideeën werden ontwikkeld, geformuleerd en in de praktijk gebracht door een hiervoor apart opgerichte gemeentelijke dienst voor de Stadsontwikkeling (1928). Deze dienst leverde vijf jaar na de oprichtingsdatum het A(lgemeen) U(itbreidings) P(lan). In het plan is de stedebouwkundige ontwikkeling van Amsterdam globaal vastgelegd. Detailplannen voor de afzonderlijke deelgebieden werden in een later stadium uitgewerkt.

Het AUP is tientallen jaren het uitgangspunt geweest voor het gemeentelijk ruimtelijke beleid. De oorspronkelijke vorm werd tijdens de uitwerking van de detailplannen echter regelmatig gewijzigd of verviel in het geheel, terwijl niet in alle uitbreidingen werd voorzien. Een integrale herziening van het AUP heeft nooit plaatsgevonden.

Landelijk West.

1. Inleiding.

Het inventarisatiegebied bestaat uit het landelijke gedeelte van Amsterdam-West, opgedeeld in een aantal polders: de Osdorper Binnenpolder, de Osdorper Bovenpolder, de Lutkemeerpolder, de Middelveldsche Akerpolder, de Sloter(bovenweg)polder en de Riekerpolder ten zuiden van de Sloterweg. In de Osdorperpolders liggen de Osdorperweg en Osdorp, in de Sloterpolder de Sloterweg en het dorp Sloten.

Sloten was een ambachtsheerlijkheid, bestaande uit de vier ambachten Sloten, Sloterdijk, Osdorp en Vrije Geer. Als bestuurseenheid heeft zij nog gefunctioneerd tot de grondwetsherziening in 1848, waarna er geen verschil meer werd gemaakt tussen stedelijke- en plattelandsgemeenten. De grenzen van het rechtsgebied Sloten konden in grote trekken worden aangeduid met de stad Amsterdam de Schinkel, de Nieuwe Meer, de Haarlemmermeer en het IJ.

De grenzen van het inventarisatiegebied worden aan de westzijde gevormd door de Ringvaart van de Haarlemmermeerpolder (de scheiding tussen de gemeente Amsterdam en de gemeente Haarlemmermeer), aan de noordelijke zijde door Halfweg, aan de oostzijde door het water parallel aan de Osdorperweg, langs de stedelijke bebouwing van Osdorp en Slotermeer, aan de zuidelijke rand door de Nieuwe Meer en het gebied "de Schinkel".

Langs de oostzijde - door water afgescheiden van de stedelijke bebouwing - lopen enkele waterwegen, paden en wegen: van noord naar zuid het water langs de Osdorperweg, Ma Braunpad, Hogeboomspad, Osdorperweg, Slotervaart, Christoffel Plantijnpad/gracht, Louwesweg-Aletta Jacobslaan - ringspoorlijn, Jaagpad en de Nieuwe Meer.

2/3 Bodemgesteldheid en grondgebruik.

In het landelijk gebied West vond tot in de dertiger jaren van deze eeuw vervening plaats.

De permanente strijd tegen het water heeft geleid tot de vorming van verschillende kleine polders in het gebied van de ambachtsheerlijkheid. Belangrijke afwateringskanalen zijn de Ringvaart van de Haarlemmermeerpolder en de Haarlemmertrekvaart.

Tussen 1850 en 1940 werd het grootste gedeelte van de polders gebruikt voor agrarische doeleinden. In deze periode liggen in de Sloter Binnen Polder en de Middelveldsche Gecombineerde Polders 45 hectare 'warmoezierderijen' (moestuinen). In 1900 neemt het aantal hectares voor de tuinbouw nog steeds toe. De naoorlogse tuinsteden in West zorgen er voor dat het grootste gedeelte van het landelijke gebied werd opgeslokt door de stad. In 1953 werd een nieuw tuinbouwgebied gecreëerd tussen de Plesmanlaan en de Sloterweg met een omvang van circa 80 hectare, en tuinbouwgronden werden aangewezen in de Akerpolder, de Osdorperbovenpolder en de Osdorperbinnenpolder, totaal circa 530 ha. grond.

Een groot gedeelte van de agrarische gronden in West heeft voor de oorlog in het kader van het A(lgemeen) U(uitbreidings) P(lan) uit 1934 (dat rechtsgeldig werd in 1939) al een bestemming gekregen voor stedelijke ontwikkelingen - de tuinsteden - sportterreinen en volkstuincomplexen.

In het noordelijke gedeelte van West is in 1950 aangevangen met de bouw van de tuinstad Slotermeer, ten koste van een gedeelte van de Osdorper Binnenpolder. Onder Osdorp verrees in 1958 de stedelijke bebouwing van Osdorp, ten koste van een gedeelte van de Osdorperpolder, de Middelveldse Akerpolder en de Osdorperweg. Ter hoogte van de tuinstad Osdorp is een gedeelte van het tracé van de Osdorperweg verloren gegaan.

In het kader van de verdichtingsbouw is de gemeente Amsterdam in 1986 begonnen met de bebouwing van een gedeelte van de Middelveldsche Akerpolder (in twee fasen) en komen drie stedenbouwkundige plannen op afzienbare termijn in uitvoering: het vroegere tuinbouwgebied Sloten en de voormalige sportcomplexen 'Haagseweg' en Geuzenveld-West. Deze ingrepen in het landelijk gebied West betekenen voor Amsterdam dat de gemeentegrenzen in het zuidwestelijke gebied bijna bereikt zijn. Deze uitbreidingen gaan ten koste van het agrarisch karakter van het Sloterpoldergebied.

4. Infrastructuur.

In 1598 is de Sloterbinnenpolder ontstaan door aaneensluiting van de polders van Sloterdijk en Sloten. De Haarlemmerweg/vaart - de belangrijke verbindingsweg met Haarlem - werd in 1631 aangelegd. Het water vormde een (nieuwe) barrière tussen Sloten en Sloterdijk. Op de kaart van Balthasar Florisz. uit circa 1615 is te zien dat toen de infrastructuur van het gehele gebied al was aangelegd. Vanuit Amsterdam was er een verbinding naar Sloten over de "Heilighe weg" (Overtoom) en de "Slooterweg". De Sloter(straat)weg was de polderdijk tussen de Rieker- en Sloterpolder. Vanaf de Overtoom liep het tracé in zuidelijke richting langs de begraafplaats 'Te Vraag', vervolgens in westelijke richting, parallel aan de Slotervaart. De verbinding tussen Sloten en Osdorp liep via de Sloterslimweg (in 1866 de Slimmenweg geheten), de huidige Osdorperweg. Op enige afstand van Sloten vertakte de Osdorperweg richting Sloterdijk, de zogenaamde 'Uitweg' (in 1674 'Uytweg van de Sloterpolder') geheten.

Tussen 1850 en 1940 hebben er geen belangrijke veranderingen plaatsgevonden met uitzondering van de oude Haagseweg, waarvan restanten nog aanwezig zijn, terwijl noordelijk daarvan de nieuwe Haagseweg is aangelegd.

Wateren.

De poldersloten zijn bepalend geweest voor de eerste structuur van het gebied. De genoemde polders hebben een verkavelings-structuur, waarbij de verkaveling steeds haaks staat op de wegen. De verkaveling van de Osdorperpolders staat haaks op de Osdorperweg, de verkaveling van de Lutkemeerpolder en de Middelveldse Akerpolder staat haaks op de Lutkemeerweg en de Akerwegen en de verkaveling van de Sloterpolder staat haaks op de Sloterweg en de Louwesweg.

De Ringdijk van de Haarlemmermeer is structuurbepalend geweest voor het landelijke gebied; de polderwegen (Lutkemeerweg en Akerwegen) staan haaks op deze dijk geprojecteerd.

Een belangrijke waterweg was de Slotervaart. Deze waterweg vormde al eeuwenlang de verbinding tussen Sloten en Amsterdam. Dit prestedelijk water, dat voor de Osdorperweg afboog via de Kerksloot naar Sloten, is in het kader van het AUP verlegd in noordelijke richting.

In de 19de eeuw bestonden er negen zelfstandige waterschappen op het westelijke grondgebied van de gemeente Amsterdam. Het gebied viel onder het Hoogheemraadschap Rijnland. De ingelanden moesten

meebetalen aan alle lasten voor het onderhoud van de dijken. In de periode 1850-1940 waren de droogleggingen in dit gebied talrijk: het Haarlemmermeer ('Hellemeer'), drooggelegd in 1853; het Lutkemeer, een uitstulping van het Haarlemmermeer ter hoogte van Sloten- waarvan het dijktracé zichtbaar is op de kaart - ; het Ookmeer, drooggelegd in 1874 en de 'Nieuwe meer'. Het Slotermeer, aangegeven op de kaart van Balthasar Florisz. (1610-15) is drooggelegd in 1642 en in het kader van het AUP weer onder water gezet.

5. Nederzettingsstructuur.

De oorspronkelijke bebouwing van het landelijk gebied vond hoofdzakelijk plaats in de dorpen Sloten en Osdorp en langs de verbindingswegen en polderwegen in de vorm van agrarische bebouwing.

Konsekvent vond er in het verleden lintbebouwing plaats met een concentratie van bebouwing bij het dorp Sloten. Beide dorpen hebben hun structuur behouden, omdat er in de kern geen grootschalige ontwikkelingen hebben plaatsgevonden. Buiten de kernen des te meer (zie hoofdstuk grondgebruik)

Kernen.

5.1 Sloten.

Van oorsprong is Sloten een zeer oude veenontginningsnederzetting, voor het eerst vermeld in 1063.

In Sloten is een concentratie van bebouwing op het kruispunt van de Osdorperweg en de Sloterweg. Aan beide wegen staan de twee 19de- eeuwse kerken die Sloten rijk is. De Hervormde kerk aan de Osdorperweg 28, gebouwd in 1861 en de RK-kerk aan de Sloterweg, uit 1890 naar een ontwerp van J. Stuyt.

De kruising van beide genoemde wegen is waarschijnlijk niet de oorspronkelijke kern van het dorp. Het tracé van de Slimmeweg (of Osdorperslimmeweg) loopt namelijk parallel aan de Osdorperweg. De Slimmeweg is bovendien breder dan de Osdorperweg. Buiten het dorp is het oorspronkelijke tracé van de 'Slimmeweg'/Osdorperweg nog aanwezig tot aan de Slotervaart, die de weg abrupt onderbreekt. (ter plaatse geen brug aanwezig).

Ten zuiden van de Sloterweg ligt in de Riekerpolder het zogenaamde "Bijenpark", dat doorloopt tot aan de voormalige Haagseweg. Het park is tegenwoordig een volkstuintjes-gebied, uitgebreid met een tweede volkstuintjespark.

De bebouwing van Sloten bestaat uit een verzameling van eenvoudige arbeiderswoningen en enkele boerderijen.

Het dorp Sloten is jarenlang een verwaarloosd gebied geweest. In de structuur van de lintbebouwing valt op dat de gebouwen niet altijd in de rooilijn staan. De invulling is individueel en de gebouwen staan met de gevels parallel aan of haaks en ook schuin op de rooilijn. De eenheid van de bebouwing is in maat en schaal aangegeven door de afmeting van huizen en de opbouw bestaande uit begane- grond en kapverdieping. Overigens is vrijwel het gehele dorp 'versteend'.

5.2 Osdorp.

In tegenstelling tot het eind 19de/begin 20ste eeuwse karakter van Sloten, is Osdorp volgens nieuwe plannen op grote schaal bebouwd. Slechts enkele woonhuizen zijn in de oorspronkelijke staat bewaard gebleven. Deze zijn opgenomen in het MIP.

6. Karakteristiek van kenmerkende bebouwingvormen.De boerderijen.

De boerderijen staan hoofdzakelijk aan de Osdorperweg en de Lutkemeerweg. Deze boerderijen weerspiegelen de rijkdom van de boerenbedrijven. Twee verschillende boerderij-typen zijn gebouwd. Het kop-hals-romp type en de stolp met voorhuis. Met name het eerste type, waarbij het woonhuis onder een zadeldak is opgenomen, bood de mogelijkheid de windveren te decoreren en makelaars aan te brengen. In het gevelvlak werden vaak horizontale sierbanden aangebracht met sluitstenen boven de vensters en sierankers in het metselwerk. De toppen zijn een enkele maal met hout bekleed. De toegangen zijn gelegen aan de zijkant van het huis en de stallen erachter. Een buitengewoon rijk voorbeeld is de hoeve "de Melkweg", gelegen aan de Lutkemeerweg. De symmetrische gevel, waarin de vensters met luiken zijn aangebracht, is uitzonderlijk gedetailleerd met windveren in de vorm van een halve cirkel. Naast het woonhuis zijn alle bijbehorende gebouwen in de oorspronkelijke staat bewaard gebleven. De stolphoeve is veelal gebouwd met gepotdekselde houten zijgevels. Kenmerkend zijn de enorme pannen stolpdaken, waarin vaak centraal gelegen een dakkapel.

Het villatype.

Aan het begin van de Sloterweg bevindt zich een concentratie villabebouwing die dateert uit de jaren '30. Deze villa's geven een beeld van een geïsoleerde ontwikkeling ter plaatse. De schaal, vorm, stijl en opbouw zijn zeer uiteenlopend, variërend van het traditionele bouwen met landelijke invloeden tot de verstrakte Amsterdamse school.

Literatuur.

DON, P., Kunstreisboek Noord-Holland, Zeist 1987.

EMEIS, M.G., Amsterdam buiten de grachten, 1983.

JANSEN, L., 'De voorgeschiedenis van Slotermeer', Ons Amsterdam, 15(1963) 283-288).

JANSEN, L., 'De voorgeschiedenis van Geuzenveld', Ons Amsterdam, 18(1966) 2-6.

SCHMAL, H., 'Veranderingen aan de stadsran voor 1914', Ons Amsterdam 35(1983), 4-8.

TESSELHOF, A., 'Tuinbouwgebied Sloten', Ons Amsterdam 13(1961), 283-285).

VELDE, J.J. van der, Stadsontwikkeling van Amsterdam, Amsterdam 1968.

WEIDE, A.H. van der, Sloten van agrarisch dorp tot stedelijk randgebied, Gemeentearchief Amsterdam 1959.